

Interview

TEKST: Stichting Living Daylights

BEELD: Imre Csany
Studio Csany,
Jeroen Musch

HET MOET VOELLEN, ALSOF JE BUITEN BENT

OP ZOEK NAAR 'LIGHT INSPIRATIONS' SPRAK STICHTING LIVING DAYLIGHTS MET BARRY VAN WAVEREN, DIRECTEUR BIJ MEYER EN VAN SCHOOTEN ARCHITECTEN. DIT ARCHITECTENBUREAU IS BEKEND VAN HET ING-HOOFDKANTOOR AAN DE AMSTERDAMSE ZUIDAS, FUTURISTISCHE INTERIEURS VOOR SHOE-BALOO EN MEER RECENTELIJK VAN DE RENOVATIE VAN HET MINISTERIE VAN FINANCIËN IN DEN HAAG. WAAR VINDEN DEZE TOONAANGEVENDE ARCHITECTEN HUN 'LIGHT INSPIRATIONS'?

Barry van Waveren voegde zich in 1997 bij Meyer en Van Schooten architecten als projectleider voor het ING House in Amsterdam. Sinds 2006 is hij één van de vier directeuren. Van Waveren viel met zijn neus in de boter. Hij kon zijn persoonlijke ambities over 'ecotech'-architectuur volledig loslaten op het ING House. Ambities die naadloos aansloten bij de ontwikkeling van het bureau.

KON U MET UW PERSOONLIJKE INTERESSE IN 'ECOTECH' IETS AAN DE AMBITIES VAN HET BUREAU TOEVOEGEN?

Dat paste perfect bij elkaar. Onder 'ecotech' verstond men in de jaren negentig een combinatie van ecologie en hightech. Dat vond ik toen heel interessant. Ik was erg

bezig met de impact van duurzaamheid, beter gezegd hoe een gebouw reageert op zijn omgeving. Dat gaat over de relatie tussen binnen- en buitenkant, enerzijds gezien vanuit de beleving, anderzijds vanuit technisch oogpunt. In het ING-hoofdkantoor kun je een aantal speerpunten van ons bureau herkennen, waaronder de rol van daglicht. Het licht is er heel fysiek en letterlijk aanwezig. Het plan is zo ontwikkeld dat je vanuit elke werkplek op verschillende manieren contact hebt met de omgeving. Je zit en werkt aan de gevel, maar hebt daarnaast altijd contact met een binnentuin. In dit gebouw en ook in andere gebouwen van ons komt die opzet steeds terug. Voor inspiratie moesten we toen echt de grens over, want in

Ministerie van Financiën met op de hoek de wintertuin

Nederland waren goede voorbeelden nagenoeg niet voorhanden. Voor vernieuwende geveltechnieken als dubbele-huidgevels moest je echt naar Duitsland of Engeland. Voor het ING project moesten we dan ook veel zelf uitvinden en ook echt in de techniek duiken.

ALS INSPIRATIE, KUNT U DAN EEN HISTORISCH VOORBEELD NOEMEN? EEN PROJECT DAT OVER HONDERD JAAR NOG INSPIREREND IS?

Voor mij is dat Jan Duiker en het Nieuwe Bouwen in Nederland. Als ik in zijn gebouwen kom, of gebouwen van die stroming, dan vind ik dat nog steeds een ideale architectuur. De lichtheid, de manier waarop de constructie is doordacht. Het contact tussen binnen en buiten. Dat blijft gewoon heel erg inspirerend.

ZIET U DE INVLOED DAARVAN TERUG IN UW EIGEN WERK?

Ik streef altijd een soort supereenvoud na. En dat is moeilijk om te bereiken, want tegenwoordig stellen we veel eisen aan gebouwen. De temperatuur mag nauwelijks schommelen, de vochtigheid moeten we beheersen en het daglicht ook. Als de zon naar binnen schijnt, beginnen we geïrriteerd met de ogen te knippen. Dat kunnen we blijkbaar niet meer hebben. Daardoor wordt de afstand tussen binnen en buiten steeds groter. Er zitten steeds meer buffers en filters tussen. Het streven is om dat zo minimaal mogelijk te houden. De dubbele-huidgevel is een manier om veel transparantie en contact met buiten te verkrijgen, maar allerlei klimaatomstandigheden toch in de hand te houden.

BIJ VEEL VAN JULLIE PROJECTEN, ZOALS BIJ HET MINISTERIE VAN FINANCIËN, VRAAGT DE OPDRACHTGEVER OM EEN OPEN EN TRANSPARANT GEBOUW. HOE GAAN JULLIE DAAR STEEDS VERFRISSEND MEE OM?

Gelukkig is bouwen geen standaardproductie. Het ministerie was een unieke opgave. Het is een brutalistisch gebouw uit de jaren zeventig: heel groot, donker en zwaar. Hoe konden we dat karakter behouden, want dat was zeker wel de moeite

De vroegere hof werd een overdekte binnentuin

©Jeroen Musch

waard, en toch de beleving compleet omgooien? Die zwaarheid ging overboord. Het gebouw is nu erg transparant. Van buiten naar binnen kun je veel meer zien, het nodigt meer uit. Binnen heb je nu ook diep in het gebouw daglicht.

EN OP WELKE MANIER IS DAGLICHT IN HET MINISTERIE INGEZET? GAAT HET OM DIE TRANSPARANTIE?

Voor ons is daglicht automatisch gekoppeld aan een positieve beleving van het gebouw. Dat is een soort adagium. Die ambitie staat al vast. Alleen is het altijd van de situatie afhankelijk, hoe je het bereikt. Het ministerie was een gegeven gebouw. Het heeft bijvoorbeeld

Interview

TEKST: Stichting Living
Daylights

BEELD: Imre Csany
Studio Csany,
Jeroen Musch

*Geveldetail van een plek waar een 'hap'
uit het gebouw is genomen*

©Imre Csany Studio Csany

twee grote binnenhoven. Dat waren meer kijktuinen geworden. Eigenlijk wel jammer dat die eruit moesten. Een van die twee hoven hebben we tot entreehof gemaakt. Een royaal gebaar, waar iedere burger naar binnen kan lopen. Het andere hof hebben we geheel overdekt. Zo maak je opeens een nieuw hart in het gebouw. Die ingreep gaat niet ten koste van de hoeveelheid daglicht, want het dak is volledig van glas. De kantoren die om de hof heen liggen, krijgen het er juist gemakkelijker door. De gevel kon daar, dankzij die extra schil, minder zwaar uitgevoerd worden. Het atrium is heel licht, het lijkt bijna alsof je buiten loopt.

HEBben JULIE ook MAATREGELEN GE- NOMEN OM DE HOEVEELHEID DAGLICHT IN DE KANTOREN TE VERHOGEN?

Oorspronkelijk had het ministerie één mid-
dengang met gesloten celwandjes en dat
bij een dieptemaat van 19 m. We hebben
er lang over nagedacht welk kantoorcon-

cept het beste bij zo'n dieptemaat past. Nu zijn er kantoorcellen langs de gevel met daartussen een brede middenstrook. Daar vind je allerlei andere voorzieningen, zoals kleine besprekkamers of een pantry. Belangrijk is dat alle binnenwanden van glas zijn. De sfeer in die middenzone is daardoor prima, want die ontvangt heel veel daglicht. Via de kantoorruimte en via de binnentuinen. Daarnaast hebben we per vleugel 'happen' uit de beuken gehaald. Die hebben we gecombineerd met een koffiehok en een palmentuin. Als je nu door die gangen loopt, geeft dat opeens lucht, uitzicht en ruimte.

HET ING HOUSE EN HET MINISTERIE VAN FINANCIËN HEBBEN BEIDE EEN HAAST RADICALE TRANSPARANTIE. HET WONINGBOUWPROJECT LA GRANDE COUR, OP HET WESTERDOKSEILAND, KOMT HEEL ANDERS OVER. IS ER OOK EEN ANDERE BENADERINGSWIJZE GE- VOLGD?

Het grootste verschil is dat je hier voor gemetselde gevels kiest, maar de ontwerpbenadering is niet fundamenteel anders. Vanwege de zeer hoge woningdichtheid was voldoende dag- en zonlicht een belangrijk thema. Als je nu op La Grande Cour toeloopt, dan zie je inderdaad een heel kloek en zwaar bakstenen gebouw. Als je even wat verder loopt, zie je echter dat er verschillende grote 'happen' uit de bouwmassa zijn gehaald. De beleving van een gesloten blok transformeert net zoals het ministerie volledig door er op tactische plekken 'stukken' uit te halen.

©Jeroen Musch

Interieur met 'levend' daglicht

©Jeroen Musch

Op de hof staat een grote boom

ZIJN ER NOG ANDERE MIDDELEN INGEZET OM VOOR GOED DAG- EN ZONLICHT TE ZORGEN?

De buitenkant van het bouwblok is robuust, donker metselwerk. Aan de binnenkant is het materiaalgebruik heel anders. Dat zijn lichtgekleurde, metalen panelen. Het licht dat binnen valt, wordt daardoor goed gereflecteerd. Belangrijk punt daar: op de hof staat een grote boom. Dat geeft een andere beleving van zo'n ruimte. Je maakt ruimte als architect. Wat is dat voor ruimte? Is dat een geborgen ruimte of is het een ruimte waar je bijna denkt dat je buiten bent? We zoeken die contrasten altijd. Van tegenstellingen moet je het als architect ook een beetje hebben, natuurlijk.

DAN HET CBS-KANTOOR IN HEERLEN. IS DAAR OOK BIJZONDERE AANDACHT AAN HET DAGLICHT BESTEED?

Het CBS-gebouw is echt ontworpen voor die ene locatie. Bouwen in hoge dichtheid is in Heerlen niet aan de orde. De grote kwaliteit van Heerlen is de groene omgeving. Het gebouw ligt op het terrein van de voormalige Oranje Nassau Mijn. Er lag zelfs een mijnschacht midden op het bouwperceel. Het gebouw heeft vijf vleugels, die het landschap insteken. Vanuit elke plek heb je het gevoel, dat je aan een park werkt. Het glaspercentage is behoorlijk hoog: 50%. Als je binnen zit, heb je het gevoel dat je buiten zit. Dus in die zin is daglicht hier ook weer van belang. Op een andere manier dan bij het ministerie van Financiën, maar de ambitie is hetzelfde. De omstandigheden waren anders en de budgetten ook. In het CBS zit een redelijk traditionele gevel. Het gaat hier meer om het glaspercentage, de oriëntatie van het gebouw, het maken van die tuinen, zorgen dat iedereen contact houdt met die tuinen.

©Jeroen Musch

CBS-kantoor als een vijfpuntige ster in de groene, open ruimte

©BRS Building Systems

Kunstwerk van warmgebogen glas symboliseert mijnschacht

U BEWEERT HET LIEFST OVERAL DUBBELEHUIDGEVELS TE MAKEN, OM DAT HET EEN GOEDE MANIER IS OM TEGELIJKERTIJD VOOR VEEL TRANSPARANTIE EN EEN GOED BINNENKLIMAAT TE ZORGEN. IN HET CBS-KANTOOR KON U NIET GAAN VOOR DIE VOLLEDIGE TRANSPARANTIE VANWEGE HET BUDGET. HOE BENT U DAN TE WERK GEGAAN?

Bij CBS is het meer gezocht in de kwaliteit van het glas. Het glas heeft een hoge zonwerende waarde en er bevindt zich zonwerend doek aan de buitenzijde. Maar zonwering is feitelijk niet mijn meest favoriete oplossing. Als de zonwering naar beneden is, ben je de transparantie kwijt. Op dit moment denken we in een heel vroeg stadium van het ontwerp na over de oriëntatie van het gebouw. Dat aspect nemen we tegenwoordig misschien meer bewust mee dan vroeger. Maar het is lang niet altijd toe te passen. Dan moet je denken aan bijvoorbeeld overstekken en lichtplanken. We proberen terug te gaan naar dat soort basale, simpele oplossingen. De techniek heb je aan de ene kant, maar je kunt ook al in een vroeg stadium

slimme, basale keuzes doen, waarmee je het probleem vermindert.

ALS IK HET DAN TOT SLOT ZO ZOU MOGEN ZEGGEN: UW DAGLICHTAMBITIE BETREFT HET NAAR BINNEN HALEN VAN BUITEN, OP EEN MANIER DIE INGEBED IS IN DE STRUCTUUR VAN HET GEBOUW.

Ja, zeker. De negatieve dingen buiten laten en de positieve dingen naar binnen halen, met zo min mogelijk installaties. De gekozen oplossing moet intrinsiek zijn. Het gebouw moet intelligent zijn, de gevel moet intelligent zijn. Daar kunnen we heel ver in komen. Belangrijk daarbij is een integrale benadering. Het is ook een soort besef van de verantwoordelijkheid die je hebt. Ik vind dat heel vanzelfsprekend. Je probeert jezelf de hele tijd daarin te verbeteren. Te leren van wat je zelf hebt gedaan en te leren door om je heen te kijken. Dus over vijf jaar hoop ik, dat ik weer iets heel anders te vertellen heb.

MEER INFORMATIE?

Het volledige interview is te lezen op www.vmr.nl